

Groningse steenfabrieken

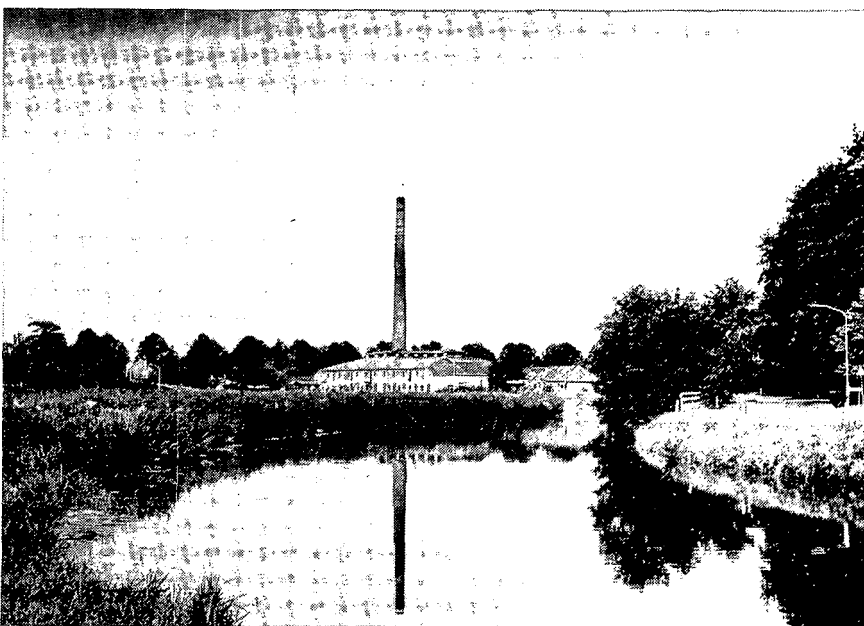
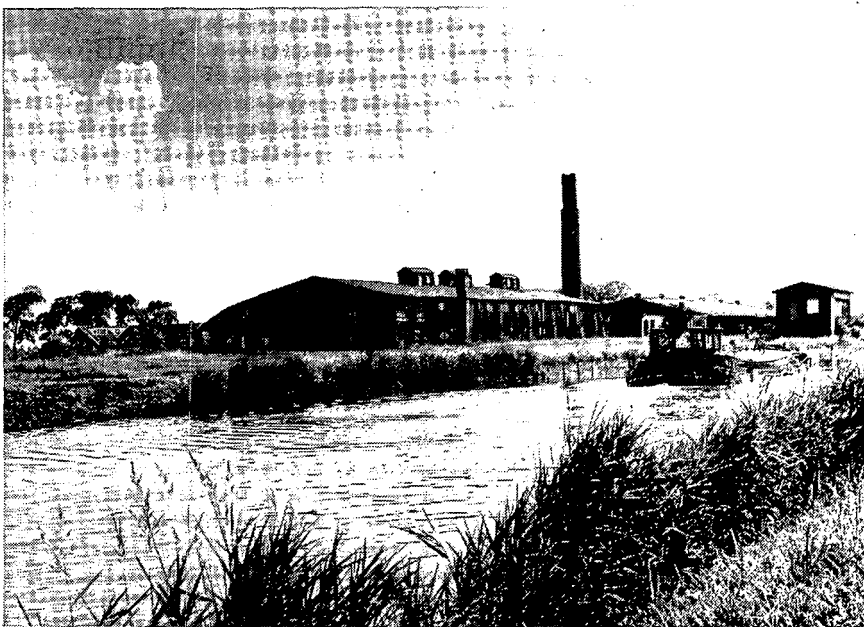
De provincie Groningen is ooit ongeveer 99 steenfabrieken rijk geweest. Een recente inventarisatie ten behoeve van Prov. Staten van deze provincie heeft uitgewezen, dat er nog maar acht operationeel zijn. Van zes oude steenfabrieken zijn de bedrijfsgebouwen nog min of meer in tact, maar die hebben wel op een enkele na een andere bestemming gekregen. Voorts zijn er nog zes voormalige steenfabrieken, die bouwkundig in slechte staat verkeren. Als de overheid niet tijdig ingrijpt zal deze laatste groep ook uit het landschapsbeeld verdwijnen. Maar de provinciale overheid is bezig zich hierover te bezinnen.

De Groningse steenfabrieken zijn inderdaad voor het Groningse landschap beeldbepalend door hun karakteristieke droogloodsen en schoorstenen. Voor zover ze er nog staan is het niet overdreven te zeggen, dat deze steenfabrieken in feite behoren tot de groep monumenten van bedrijf en techniek, mits ze niet teveel door de tand des tijds zijn aangetast. Geen enkele (oude) steenfabriek is beschermd; m.i. ten onrechte.

Zoals met al dit soort objecten levert het behoud vele problemen op. De restauratie van deze fabriekscomplexen is een kostbare aangelegenheid. En als men al tot restauratie overgaat zal men er toch eerst wel een nieuwe bestemming voor moeten hebben. Gebruik als opslagruimte zou een goede bestemming kunnen zijn. In enkele gevallen zou aan de inrichting als openluchtmuseum kunnen worden gedacht.

De oudste „baksteen“-industrie in ons land dateert van na 1100. De productie van stenen was voornamelijk bestemd voor de bouw van kloosters, kerken en kastelen. De stenen werden toen gebakken in een veldoven op de bouwplaats. In Groningen dateren de oudste grotere bouwwerken uit de 13e eeuw. Aangenomen mag worden, dat de eerste steenbakkerijen dan ook uit die tijd zijn. Ze konden ontstaan, omdat in Groningen zowel de klei als de brandstof (turf) aanwezig was. Na de kerkhervorming kwamen de kloosters leeg te staan en zij gingen toen dienen als „steengroeve“. Een voorbeeld van deze ontwikkeling is het klooster Aduard, waarvan de stenen (kloostermoppen) gebruikt werden voor vestingwerken en uitbreiding van de stad Groningen.

De „reizende steenfabrieken“ verdwenen in de 16e eeuw. Ze maakten plaats voor de tichelwerken, meer permanente productie-

eenheden, die toen niet meer voor één project produceerden, maar stenen maakten voor de vrije verkoop. Met deze vorm van steenproductie hielden zich vooral de landjonkers bezig. Men noemde hen „tichelheren“. Ook hereboeren gingen zich met de steenfabricage bezig houden. De arbeiders op de tichelwerken waren geen Groningers, maar inwoners van het vorstendom Lippe; Lipskers.

Vanaf de 17e eeuw is er sprake van een

I Overblijfselen van de steenfabriek tussen Winsum en Onderdendam

II Steenfabriek Rusthoven te Appingedam

Foto's Jur. Bosboom jr./Prov. bestuur Groningen

systematische kleiwinning in Groningen. De fabriekseigenaren pachtten en kochten land, dat in Groningen tot 90 cm werd afge-

Het Loo

graven. Na afticheling van het perceel staat de zgn. ticheldobbe, die duidelijk in het terrein te herkennen is. Het tichelen vindt men ook in de naamgeving van de gronden terug, b.v. bij de vele tichelpolders.

Rond de eeuwwisseling deed de industrialisatie haar intrede. Maar mechanisatie betekende investeren en niet iedereen was hier toe bereid of in staat. Zo verdwenen vele oude, kleine tichelwerken; alleen de grote konden zich handhaven. Omstreeks 1890 was de positie van de Groningse baksteenindustrie zo slecht geworden, dat bundeling van krachten noodzakelijk werd. Een 45-tal steenfabrikanten verenigden zich, maar de samenwerking werd in 1903 verbroken als gevolg van onderlinge twisten.

Omstreeks 1919 was men opnieuw rijp voor samenwerking. Rond de Tweede Wereldoorlog trad een vernieuwingsproces op: het natuurdrogen werd vervangen door het kunstmatig drogen. Als gevolg hiervan haakten vele fabrikanten af. Begin 1947 kwam de Steenhandel Groningen tot stand, waarbij alle Groningse steenfabrikanten zijn aangesloten. De baksteenindustrie in Groningen biedt thans nog werk aan ca. 300 man. Ze levert 4% van de landelijke productie aan bakstenen. Er worden ca. 90 miljoen stenen geproduceerd, alsmede draineerbuisen, bloempotten, holle vloersteen en porreuze binnenmuurstenen. De totale jaaromzet bedraagt ongeveer f 30 miljoen. Van de Groningse productie wordt 2/3 buiten de drie noordelijke provincies afgezet.

De acht nog werkende steenfabrieken zijn: „Boerdam” te Middelstum, „de Lombok” te Winsum, „Timmer en Weg”, eveneens in Winsum, „De Nijverheid” te Bedum, „De Onderneming” te Winneweer, „Strating” te Oude Pekela, „Fivelmonde” te Delfzijl en „Oost-Groningen” in Winschoten.

In Schemda, Middelstum, Winsum, Appingedam, Wirdum en Garrelswaer staan nog gebouwen van vroegere steenfabrieken overeind; deels als opslagruimte in gebruik. Van zes steenfabrieken staan alleen nog ruïnes of ze zijn gedeeltelijk ontmanteld: één daarvan staat in Onderdendam, één in Zuidwolde en verder zijn er dan nog in deze groep „Feerwerd” in Feerwerd, „Tjamsweer” in Tjamsweer, Holthuis in Muntendam en „De Concurrent” te Heiligerlee.

In het tweede halfjaarlijkse rapport over de stand van de restauratiewerkzaamheden aan het voormalige paleis Het Loo lezen we o.m., dat bij het ontleisteren van de gevels en met name die van de westgevel van het corps de logis, die het meest van de regen te lijden heeft gehad, geconstateerd werd, dat de pleisterlaag gehecht was met cementspecie. De stenen zijn daarbij afgehakt. Besloten werd alle voegen uit te krabben, een oppervlaktebehandeling te geven en te volstaan met het opnieuw voegen. De gehakte bakstenen zullen niet worden vervangen. De beschadiging vormt een deel van de geschiedenis van het gebouw. Bij de verschillende gevels blijkt de invloed van de weersomstandigheden in de kleur van de baksteen. Het verschil in kleur van de zuidgevels met de noordgevels is opvallend. Met de grootste zorgvuldigheid werden de aanvullende, nieuwe bakstenen uitgekozen. De meest opzienbarende vondst werd gedaan op 5 januari 1978. Sporen van de colonade werden ontdekt bij de aansluiting op de noordgevel van de westvleugel. Aan het onderzoek naar de colonades wijdt R. E. Murkes een afzonderlijk hoofdstuk. Het onderzoek leidde tot een viertal conclusies: 1. de westvleugel had aan de noordzijde twee doorgangen, één naar de colonade, de andere naar een achter de colonade gelegen ruimte; 2. aan de oostvleugel is dit ook zo geweest; 3. er was geen verbinding van de westelijke colonade met het corps de logis; 4. aan de oostzijde van het corps de logis

wou een doorgang naar de colonade geweest kunnen zijn. De vraag blijft intussen bestaan hoe men van de keukens in de oostvleugel in de oorspronkelijke eetkamer kwam, gelegen op de begane grond van het corps de logis aan de z.o. kant. Omdat er geen sporen te vinden waren van een gesloten gang, meent de schrijver, dat de colonade bestaan heeft uit een gemetselde achtermuur en een voorzijde van kolommen en dat men vermoedelijk via een trap in een voorruimte gelegen in de oostelijke colonade, tegen het corps de logis aan, in de eetkamer kon komen. Dit zou dan het witte pleisterwerk kunnen verklaren aan de oostzijde van het corps de logis.

Verdere onderzoekingen in de tuin hebben inmiddels weer tot verrassende vondsten geleid. Mevr. A. C. Kranenburg-Vos heeft in een zeer leesbare bijdrage nog eens de geschiedenis van het einde van de formele tuin (1795-1820) vastgelegd.

De vaste commissie voor CRM van de Tweede Kamer heeft inmiddels aan staatssecretaris Wallis de Vries laten weten zich niet te zullen verzetten tegen diens voornemen de tuin in te richten overeenkomstig de door de commissie van advies aanbevolen wijze.

Sporen van de aansluiting van de balustrade in de zuidwand van het westelijk paviljoen.

Foto: Arnold Meine Jansen, Gorssel

